

МЕДІАКОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

MEDIA COMPETENCE OF THE TEACHER AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

Стаття присвячена одному з актуальних питань сучасної вітчизняної педагогічної науки – медіакомпетентності вчителя. Зокрема, розкривається сутність таких понять, як «медіаосвіта», «медіакультура», «медіаграмотність», «медіаобізнаність», «медіакомпетентність», «медіакомпетенція». Основна увага зосереджується на з'ясуванні ступеня розробки досліджуваної проблеми в нормативно-правовому полі та в спеціальній педагогічній та психологічній літературі. Розглянуто документи ЮНЕСКО, Резолюції з медіаграмотності Європейського парламенту, вітчизняну Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні. У статті наводяться результати теоретичного вивчення праць провідних вітчизняних і зарубіжних учених у галузі медіаосвіти. Визначено підходи до впровадження медіаосвіти в Український освітній простір, її мету, завдання та основні проблеми, з якими стикаються під час реалізації Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. Вказано суперечності, що заважають ефективно реалізовувати програму Нової української школи щодо імплементації медіаосвіти в шкільний простір (на кшталт розбіжностей між сучасними вимогами суспільства до професійної діяльності вчителя, яка має забезпечити створення медіаосвітнього середовища, та неготовності більшості педагогів до її здійснення).

У статті порушуються питання медіаінформаційної грамотності, медіаімунітету особистості, рефлексії і критичного мислення (як психологічних механізмів, що забезпечують свідоме споживання медіапродукції і саморегуляцію взаємодії з медіа), здатності до медіаторчості та спеціалізованих аспектів медіакультури.

Поняття «медіаграмотність» розглянуто як одну з ключових компетентностей XXI століття, що визнана великою кількістю організацій: від ООН до професійних освітніх інституцій. Звернено увагу на різні підходи до понять «медіаосвіта» та «медіакомпетентність», останнє розглядається як багатомірна та динамічна категорія. Медіакомпетентність учителя проаналізовано у трьох площинах: індивідуальній (як показника його готовності до здійснення медіаосвіти школярів), загально-професійній (що пов'язана з умінням пересуватися з учнями одними онлайн-траєкторіями і бути провідниками світом медіа) і предметній (яка пов'язана зі специфікою шкільної дисципліни). **Ключові слова:** медіаосвіта, медіакультура, медіаграмотність, медіаобізнаність, медіакомпетентність, медіакомпетенція, медіазалежність, кібербулінг.

The article is devoted to one of the most important problems of the national modern pedagogical study – media competence of a teacher. It particularly reveals the matter of such notions as “media education”, “media culture”, “media literacy”, “media awareness”, “media competence”, “media competency”. The main focus of the article is on the finding the stage of the development of the problem in standard legal area as well as in specific pedagogical and psychological literature. The article studies the UNESCO documents, the Resolutions on Media literacy of the European Parliament, the National Thesis of Implementation of Media education in Ukraine.

The document mentions the results of the study on the various works of prominent local and foreign scholars in the relevant area. It also defines the approaches to the implementing media education into Ukrainian educational environment, its purposes, tasks as well as main questions, which are mostly faced while the National Thesis of Implementation of Media education in Ukraine is realized. The article also looks into different contradictions that prevent the New Ukrainian School Curriculum from efficient realization as for the implementing media education into schooling (including the differences between modern social requirements to professional teaching which is supposed to guarantee the development of the media educational environment and the inability of most teachers to provide it).

The article reveals the problems of media informational literacy, “media immunity of a person”, their feedback and critical thinking (acting as psychological mechanisms to provide the conscientious consuming media produce and the management of media interaction), their capability of media creativity and specialized media cultural aspects.

The definition of media literacy is viewed as one of the key competences of the 21st century, which is recognized by most institutions – from the UN to vocational establishments. The document also reflects numerous approaches to the notions of “media education” and “media competence”, where the last one is regarded as a versatile and dynamic category. Media competence of a teacher is analyzed in three dimensions: individual (as an indicator of their capability of the implementing students' media education), generally professional (which is connected to the ability of a teacher to follow the same online paths as their students do and occasionally to act as a conductor) and objective (which is linked to the peculiarities of a subject).

Key words: media education, media culture, media literacy, media awareness, media competence.

УДК 373.31.14:004
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-2-15>

Казакова О.М.,
заступник директора
з науково-методичної роботи
Миколаївського муніципального
колегіуму

Форсайт-аналіз розвитку сучасної освіти демонструє, що функції педагога поступово зміщуються від безпосереднього спілкування з учнями до взаємодії з ними за допомогою різних медіа, розробки навчальних комп'ютерних програм та адаптації до

конкретних умов, які пов'язані з медіаможливостями і медіазагрозами. Все це потребує розвитку у вчителя медіакомпетентності, яка є результатом і показником медіосвіти, медіакультури, медіаобізнаності і медіаграмотності.

Зазначене вище змушує визначити нові функції педагога в медіаосвіті школярів. Необхідність дослідження й вирішення зазначеної проблеми, її актуальність і доцільність зумовлені наявними суперечностями між:

– сучасними вимогами суспільства до професійної діяльності вчителя, яка має забезпечити створення медіаосвітнього середовища, та неготовністю більшості педагогів до її здійснення;

– актуальною потребою сучасної дидактики в новітніх медіаосвітніх технологіях, що відповідають віковим особливостям розвитку й пізнавальним інтересам школярів, і відсутністю науково-методичного підґрунтя їх застосування в навчально-виховному процесі;

– визнанням педагогічною наукою та практикою необхідності впровадження в систему післядипломної педагогічної освіти сучасних форм і методів навчання, що розвивають у вчителів медіакомпетентності.

Проблема розвитку у вчителів компетентностей, яких вимагає сучасність (у тому числі і медіакомпетентності), знайшла відображення під час вирішення широкого кола теоретичних і прикладних питань: дослідження готовності педагога до різних видів педагогічної діяльності (А. Капська, О. Пехота); дослідження психологічних засад підготовки та перепідготовки вчителів (О. Клепцова, М. Рубінштейн); розробки новітніх підходів до підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та розвитку їхньої інноваційної культури (О. Анісімов, В. Воронцова, Н. Конасова); визначення психолого-педагогічних засад розвитку професійної компетентності викладачів (О. Гура, І. Зимня, Н. Кузьміна, В. Слатьонін та ін.); виявлення особливостей використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі (Р. Гуревич, А. Кучай, А. Панфілова та ін.). Останніми роками тема медіаграмотності педагогів та учнів стала активно порушуватись зарубіжними і вітчизняними науковцями: О. Баришполець, О. Волошенюк, К. Рігбі, О. Маланцевою, Л. Найдьоновною, В. Петросянцем, Е. Сінюковою, Р.Дж. Хазлер. Проблеми, виокремлені вченими, потребують пошуку нових підходів до функцій вчителя. Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до питань професійної підготовки та неперервної освіти вчителів, проблема розвитку медіакомпетентності вчителів, наприклад у системі післядипломної освіти як у теоретичному, так і практичному аспекті, є малодослідженою, що зумовлено, передусім, новітнім характером самого явища медіаосвіти, а також невизначеністю науково-методичних засад розвитку у вчителів медіаосвітніх компетентностей.

Мета статті полягає в з'ясуванні ступеня розробки досліджуваної проблеми в нормативно-правовому полі та в спеціальній педагогічній та психологічній літературі.

Медіаграмотність визнано однією з ключових компетентностей XXI століття великою кількістю організацій: від ООН до професійних освітніх інституцій. У 1973 році проблеми медіаосвіти розглядаються на спільному засіданні ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації. Саме тоді вперше було зазначено, що «Медіаосвіта – це частина основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на свободу самовираження і прав на інформацію та інструмент підтримки демократії» [7, с. 215]. У 1982 оприлюднено Грюнвальдську декларацію, у якій виокремлені галузі медіаграмотності (з огляду впливу медіа на освіту); на Тулузькій конференції (1990) уточнено основні поняття галузі; у 1999 році під час Віденської конференції сформульовано новий погляд на медіаосвіту в контексті розвитку ІКТ; під час семінару ЮНЕСКО в Севілії (2002) визначено необхідність таких дій: дослідження; навчання (тренінги); співпраця між школами, ЗМІ, неурядовим сектором і державними установами; консолідація та просування громадського сектору та його співпраця зі ЗМІ.

У 2007 році Паризька програма ЮНЕСКО сформулювала основні положення медіаосвіти: інтегрувати медіаосвіту у навчальний етап підготовки педагогів; розвивати ефективні педагогічні методи; практикувати пожиттєву медіаосвіту.

Резолюція з медіаграмотності Європейського парламенту 2008 року наголошує, що «медіаграмотність – базовий елемент політики в сфері споживання інформації, охоплює всі категорії людей протягом усього життя», а «медіаосвіта – обов'язкова частина навчальної програми на кожному ступені шкільного навчання» [7, с. 41]. Саме тоді рекомендувалося внести в програму навчання вчителів обов'язкові модулі з медіаосвіти.

Основні завдання медіаосвіти також сформульовані у Феській декларації ЮНЕСКО з медіаінформаційної грамотності (від 17 червня 2011 р.) та Паризькій декларації ЮНЕСКО з медіаінформаційної грамотності в цифрову епоху (від 28 травня 2014 р.).

Натепер активно реалізується Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) (Схвалено постановою Президії Національної академії педагогічних наук України від 21квітня 2016 року) [5]. У документі йдеться про те, що медіаосвіта має стати одним з головних чинників забезпечення відкритості освіти щодо сучасних швидко змінюваних знань і наближення змісту освіти до потреб повсякденного життя людини. У документі прописано, що медіаосвіта – не тільки шлях до ефективності діяльності людини в системі трудових відносин, але й спосіб залишатися цілісною особистістю, здатною до самовираження і людяності. Не втрачають значення і традиційні завдання медіаосвіти, які полягають у запобіганні

вразливості людини до медіаманіпуляцій і медіанасильства, втечі від реальності, у профілактиці поширення медіазалежностей [5]. Головною метою Концепції є сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей [5].

Спираючись на вітчизняну нормативно-правову базу, можна визначити мету медіаосвіти в сучасному освітньому просторі України: формування теоретичної бази знань учнів з основ медіаграмотності та практичних навичок ефективної і безпечної взаємодії з інформацією, отриманою з медіаджерел, у тому числі з урахуванням використання засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденній практичній, зокрема навчально-пізнавальній діяльності учнів та їх міжособовому спілкуванні; започаткування основ їхньої медіакультури вираження себе в сучасному медіа-просторі.

Головними завданнями медіаосвіти є **сприяння формуванню**:

– **медіаінформаційної грамотності** як комплексу умінь, знань, розуміння і відносин, які дають споживачам можливість ефективно і безпечно користуватися медіа, усвідомлено обирати, розуміти характер контенту і послуг, приймати рішення та користуватися повним спектром можливостей, які пропонують нові комунікаційні технології та медіаінформаційні системи, а також можливість захистити себе і свою сім'ю від шкідливого або вразливого інформаційного матеріалу. Наприклад, медіаінформаційно грамотна людина (МІГ) має вміння відрізнити фейк від правди, а бота – від реального співрозмовника;

– **медіаімунітету** особистості, який робить її здатною протистояти агресивному медіасередовищу і деструктивним медіаінформаційним впливам, забезпечує психологічне благополуччя під час споживання медіапродукції, що передбачає медіаобізнаність, вміння обирати потрібну інформацію, оминати інформаційне «сміття», захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів. Людина зі сформованим медіаімунітетом вмє ігнорувати дії кібербулерів;

– **рефлексії і критичного мислення** як психологічних механізмів, які забезпечують свідоме споживання медіапродукції і саморегуляцію взаємодії з медіа на основі ефективного орієнтування в медіа-просторі та осмислення власних медіапотреб, адекватного та різнобічного оцінювання

змісту, джерела, форми і якості надання інформації, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа, розвивають здатність протистояти зовнішній інформаційній агресії і пропаганді, деструктивним медіаінформаційним впливам. Наприклад, під час виснажливих кібератак підліток має проаналізувати: навіщо його атакують, хто криється під агресором, критично поставитись до особистісних якостей булера і, враховуючи всі складники, зуміти просто його проігнорувати;

– **здатності до медіатворчості** для компетентного і здорового самовираження особистості та реалізації її життєвих завдань, розвитку патріотизму, української ідентичності, згуртованості, солідарності, зокрема для подолання соціальних наслідків воєнних дій на Донбасі та окупації Криму, покращення якості міжособової комунікації і приязності соціального середовища, доброзичливості в мережі стосунків, а також якості життя в значущих для особистості спільнотах;

– **спеціалізованих аспектів медіакультури**: візуальної медіакультури (сприймання кіно, телебачення), аудіальної і музичної медіакультури, розвинених естетичних смаків щодо форм мистецтва, опосередкованих мас-медіа, сучасних напрямів медіа-арту тощо.

Вивчення нормативних документів дало підстави для висновку, що медіаосвіта педагогічних кадрів є проблемою державного рівня, а завдання підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів, що володіють необхідним рівнем медіакомпетентності, актуальне на всіх рівнях державної системи педагогічної освіти (довузівська підготовка, підготовка у ВНЗ, післядипломна підготовка).

Проблеми медіаосвіти в сучасному педагогічному дискурсі привертають увагу багатьох учених, зокрема досліджуються: теоретико-методологічні засади медіаосвіти (К. Безелгет, Д. Букінгем, Л. Мастерман, К. Тайнер, Ю. Усов, О. Шариков, Е. Харт, П. Шефер), концепції, моделі та методи медіаосвіти (О. Баришполець, І. Жилавська, Л. Зазнобіна, Г. Онкович, С. Пензін, О. Шариков, Д. Бекінгем), медіаосвіта в професійній підготовці майбутніх педагогів (Ю. Казаков, Н. Рижих, І. Хижняк, О. Шипнягова, Н. Шубенко та ін.), основи медіадидактики (Е. Бондаренко, Л. Зазнобіна, Г. Онкович), вітчизняний та світовий досвід медіаосвіти (Г. Головченко, Л. Бойченко, В. Колесниченко, А. Новікова, А. Пономаревський, О. Худолєєва, О. Федоров, І. Челішева). Тематику медіапедагогіки окреслили Лілі Фрідленд та Бернард Лускін, виокремивши три основні напрями: дослідницький, технологічний і презентаційний. В Україні перший підручник «Медіаосвіта та медіаграмотність» випущено у 2012 році (під редакцією В. Іванова та О. Волошенюк), а «Медіапсихологія: основи рефлексив-

ного підходу» (автор Л. Найдьонова) випущено у 2015 році.

Аналіз наукової літератури засвідчує наявність різних підходів до визначення сутності медіаосвіти: навчання теорії та практичних умінь щодо оволодіння сучасними засобами масової комунікації (документи ЮНЕСКО); вивчення таких ключових понять, як: «джерело медіаінформації», «категорії медіа», «технології медіа», «медіамова», «аудиторія медіа», «репрезентації медіа» (К. Безелгет і Е. Харт); медіаосвіта як громадянське виховання (Ж. Гоне), як формування медіаграмотності (Р. К'юбі, К. Тайнер та ін.); процес освіти й розвитку особистості за допомогою й на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь інтерпретації, аналізу й оцінки медіатексту (Ю. Усов, О. Федоров); вивчення закономірностей створення, сприйняття й споживання текстів ЗМІ, ролі засобів масової комунікації у формуванні комунікативної, інформаційної, соціальної, естетичної культури людини (Н. Леготіна), безперервний розвиток особистості в суспільстві (Н. Кирилова) тощо.

Вітчизняний медіапсихолог Л. Найдьонова розглядає поняття таким чином: «Медіаосвіта: 1. Процес навчання й розвитку особистості за допомогою та на матеріалі ЗМК з метою формування культури спілкування з медіа, творчих комунікативних здатностей, критичного мислення, умінь інтерпретації, аналізу й оцінки медіатексту, навчання різних форм самовираження за допомогою медіатехніки. 2. Система освітницьких заходів із формування медіакультури підростаючих поколінь» [7, с. 431]. На погляд українського медіадидакта Г. Онкович, медіаосвіта – це процес навчання й самонавчання особистості за посередництва масово-комунікаційних засобів [8].

Медіаосвіту в контексті діяльності вчителів вітчизняні вчені розглядають як надання знання щодо того, як аналізувати, критично осмислювати і створювати медіатексти; визначати джерела медіатекстів, їхні політичні, соціальні, комерційні, культурні інтереси й контексти; інтерпретувати медіатексти й цінності, що несуть у собі медіа; добирати відповідні медіа для створення та поширення власних медіатекстів і залучення зацікавленої в них аудиторії; уможливити вільний доступ до медіа для споживання та виробництва власної медіапродукції [9].

Медіаосвіта спрямована на формування в суспільстві медіакультури, складниками якої є медіаобізнаність і медіаграмотність, рівень якої визначається медіакомпетентністю суспільства [5].

Видатний зарубіжний медіапедагог О. Федоров зазначає, що «Медіакультура – це сукупність

матеріальних й інтелектуальних цінностей у галузі медіа, а також історично визначена система їх відтворення й функціонування у соціумі» [11, с. 118]. Рівень медіакультури характеризує високий рівень медіакомпетентності (медіаграмотності, медіаобізнаності) аудиторії. Медіакомпетентність багатомірною й потребує широкої перспективи, що міститься у розвинутій структурі знання. Це не стала категорія, теоретично підвищувати рівень медіакомпетентності необхідно протягом усього життя людини, під час сприйняття, інтерпретації та аналізу пізнавальної, емоційної, естетичної й етичної медіаінформації. Дж. Поттер зазначає, що «аудиторія, що перебуває на більш високому рівні медіаграмотності, має більш високий рівень розуміння, управління й оцінки медійного світу». На думку А. Федорова, медіакомпетентність може допомогти людині «дати відповідь у контексті історично обмежених значень, що доступні їй та її сприйняттю». Грамотність читання та переосмислення медіатекстів сприяє з'ясуванню питання: «Ким я стаю, коли це бачу?» [11, с. 123].

Під медіакомпетентністю вітчизняні науковці (Л. Найдьонова, О. Баришполець, О. Волошенко, Г. Онкович) розглядають розуміння видів медіа та їх вплив на людину і суспільство; а під медіакомпетентністю – вміння користуватися різними медіатехнологіями, вести пошук необхідної інформації, робити правильний вибір її та створювати медіапродукти.

Медіакомпетентність дає людям розуміння того, як медіатексти, які є частиною буденного життя, допомагають пізнанню світу у різних соціальних варіаціях, економічній і політичній позиціях. Критична медіаграмотність педагога має під собою вміння бути активним читцем та автором медіатекстів чи будь-якої іншої інформації, які, своєю чергою, можуть вплинути на протидію медійним агентам, що маніпулюють свідомістю пересічних громадян.

Звертає увагу те, що більшість дослідників пов'язують медіакомпетентність учителя або з розвитком критичного мислення (І. Бодалев, А. Столбникова), або з формуванням комунікативної й ІКТ-компетентності та креативності (О. Бурім, В. Можарова, Ж. Кудіна, Н. Перегуда, О. Трегуб, В. Шарко).

Аналіз розглянутих нами досліджень дає змогу розглядати медіакомпетентність педагога у трьох площинах: **індивідуальній, загально-професійній і предметній.**

Зосередимо увагу на характеристиці **індивідуальної медіакомпетентності** як показника готовності до здійснення медіаосвіти школярів. За визначенням Л. Найдьонової: індивідуальна компетентність – це здатність особи отримувати, використовувати, аналізувати, розуміти й створювати медіапродукцію [6, с. 234]. До складу індивіду-

альної медіакомпетентності входить широкий набір навичок, які дають змогу підвищити рівень обізнаності щодо інформаційного простору, здійснювати критичний аналіз, творчо розв'язувати проблеми, створювати новий зміст (контент) і спілкуватися.

Загально-професійна педагогічна медіакомпетентність, на наш погляд, пов'язана з умінням пересуватися з учнями одними онлайн-траєкторіями, вмінням слідкувати за онлайн-репутацією учнів, володіти алгоритмами протистояння кібербулінгу, медіаманіпуляціям, тобто педагог має вміти навчити учня ефективно і безпечно перебувати у віртуальній реальності. Так, у роботі О. Мерзлякової йдеться про інформаційну грамотність учителя у контексті протидії пропаганді, у працях Л. Найдьонової представлені алгоритми протидії кібербулінгу.

Предметна медіакомпетентність пов'язана зі специфікою шкільної дисципліни. Так, медіаосвітою майбутнього вчителя у вищій філологічній школі займалися О. Семенов, А. Волошина, К. Волошина, формуванню медіаграмотності вчителів початкових класів присвячені праці Г. Єрко, О. Плотнікової, І. Стеценко, інформаційній культурі як складника професійно-педагогічної культури вчителів іноземної мови присвячено роботи І. Лук'янчик, питання формування компетентності педагога-музиканта розглядається Н. Привалою, Н. Шубенко.

Результати діагностування рівня сформованості кожного компонента медіакомпетентності вчителя стануть підставою для розробки індивідуальної траєкторії його саморозвитку в такому аспекті методичної діяльності.

Отже, наведений вище аналіз привів нас до висновку, що термін медіакомпетентність більш точно визначає суть наявних у педагога вмінь використовувати, критично аналізувати, оцінювати й передавати медіатексти в різних видах, формах і жанрах, аналізувати складні процеси функціонування медіа у соціумі. Беручи до уваги те, що останнім часом учні все частіше стали скаржитися на медіаагресію у медійному середовищі (наприклад, на кібербулінг у соцмережах), необхідно, на наш погляд, додати до визначення медіаосвіта ще вміння протидіяти медіанасильству та медіаагресії, тобто здатність особистості до безпечного перебування в кіберпросторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурім О. Інноваційні підходи до впровадження медіаосвітніх технологій для підвищення якості освітньої діяльності / О. Бурім, І. Дунай, Н. Ксенофонтова. *Освіта на Луганщині*. 2016. № 4. С. 29–34. Бібліогр.: 5 назв. : мал.
2. Волошина А.К., Волошина К.О. Формування медіакомпетентності викладача засобами аудіовізуальних технологій. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознав-*

ство. Літературне місто. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=24954>.

3. Єрмоленко А.О. Медіакомпетентність як необхідний складник професійної майстерності сучасного педагога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. Вип. 137. С. 330–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_137_80.

4. Иванов В.Ф. Медіакомпетентність та медіаграмотність як основні компетентності сучасного педагога / В.Ф. Иванов, Т.В. Иванова. *Інформаційне суспільство*. 2014. Вип. 20. С. 96–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2014_20_23.

5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. URL: http://www.ispp.org.ua/bibl_2.htm.

6. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід : навчально-методичний посібник / За ред. Л.А. Найдьонової, О.Т. Баришпольця. Київ: Міленіум, 2010. 440 с.

7. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів та слухачів інститутів підвищення кваліфікації вчителів / авт. кол.: О.В. Волошенко; ред.-упоряд.: В.Ф. Иванов, О.В. Волошенко. Вид. 2-ге, стер. Київ : Академія Української Преси : Центр Вільної Преси, 2013. 352 с. Бібліогр.: с. 341–342. URL: <http://balakliyaschool2.edu.kh.ua/Files/downloads/D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

8. Найдьонова Л.А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник для слухачів системи післядипломної підготовки / літ. редактування Медюка Ю.Г.; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології Нац. акад. пед. наук України. Вид. 2-ге, стер. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2015. 243 с.

9. Медіакомпетентність фахівця : колектив. монографія / Онкович Г.В., Горун Ю.М., Кравчук В.О. та ін.; за наук. ред. Г.В. Онкович; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти НАПН України. Київ : Логос, 2013. 287 с.

10. Федоров А.В. Медіаобразование, медиаграмотность, медиакритика и медиакультура. *Высшее образование в России*. 2005. № 6. С. 134–138.

11. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. Москва : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. 616 с.

12. Федоров А.В. Медіаобразование в России и Украине : сравнительный анализ современного этапа развития (1992–2008). *Медіаобразование*. 2008. № 4. С. 23–45.

13. Федоров А.В. Медіаосвіта: творчі завдання для школярів. *Відкритий урок : розробки, технології, досвід*. 2008. № 1. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>.

14. Чельшева И.В. Теория, методика и практика развития медиакомпетентности современного педагога : монография. Москва; Берлин : Директ-Медиа, 2019. 148 с.

15. Шарко В.Д. Медіакомпетентність як складник методичної підготовки вчителя та її діагностування. *Херсон*, 2018. С. 42–58. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1014>.